A MOLDVAI CSÁNGÓ FALVAKBAN TALÁLT DUDÁK ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATA. ADALÉKOK A SZÁRMAZÁSUKRA VONATKOZÓAN

Nem lehet kizárni, sőt valószínűnek tartom, hogy a magyar duda ősibb, kezdetlegesebb, bolhalyuk nélküli formáját őrizte meg a moldvai „sípos" hagyomány, de ennek bizonyítására nincs elegendő adatunk. A magyar eredet mellett szól, hogy nincs tudomásom a csángó „síphoz" hasonló dudáról a moldvai románok körében. A rokonság megállapításánál azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy kontrasípos, kettős sípszárú duda előfordul bukovinai, olténiai, bánsági és hunyadi románok körében (Pávai 1993: 59).

Mint láttuk, Mesterke Gergely és Duma (Porondi) János dudája erősen hasonlít egymásra, és a leírások alapján a nagypataki idősebb Zsitár Márton kettős sípszárú „sípja", valamint a klézsei, csíki és az esztufuji és bukilai „sípok" is ezt a Kárpát-medenceivel rokon típust képviselhették. Ugyanakkor Dima Mihály, Minuc Péter, Petru Ghiurca és Csobotár András *egysípos* sípszárú dudái is mutatnak közös vonásokat egymással, bár nagyobbak köztük az eltérések, mint a kettős sípszárú moldvai dudák között.

Szembetűnő, hogy a Szereten innen, Külsőrekecsinben és Nagypatakon talált két csángó kettős sípszárú „síp", és az említett klézsei, más nagypataki, esztufuji és bukilai „sípok" élesen elütnek a Ploszkucénben és Vizántán használt egysípos dudáktól és a román dudától, amelyet Trunkon találtam (lásd alább). Hasonlóságot legfennebb a két részből álló bordó mutat, amelynek felső része kónuszosan illeszkedik az alsóba.

Valószínű, hogy a ploszkucéni duda a balkáni egysípos sípszárú dudákkal rokon, feltehetően román hatásra honosodhatott meg a csángóságnál. Talán nem véletlen, hogy az elrománosodás utolsó fázisában tartó északi csángó nyelvjárási területen, valamint a román környezetben szigetszerűen beékelt Vizántán találtam ilyen „csimpolyra". Dima Mihály 2000 nyarán tett is egy bizonytalan kijelentést, hogy az apja talán román embertől kapta a dudáját (lásd alább), amelyet ő örökölt. Ugyanakkor Minuc Péter ploszkucéni dudás arra utalt, hogy ott, a faluban is készítettek dudát régebben. Nem tudjuk biztosan, hogy a románoktól vagy más balkáni népektől átvett dudáról van-e szó az egysípos sípszárú csángó dudák

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

esetében, vagy hogy a magyaroknál már régóta párhuzamosan létezett az egy- és kétsípos sípszár. Az viszont biztos, hogy az északi csángó dialektust beszélő ploszkucéni dudások kizárólag „csimpolynak" hívják a dudát, nem ismerik a „síp" kifejezést. Ez sejtethet román átvételt, de nem bizonyíték erre. Nem zárhatjuk ki, hogy korábban ismerték a síp elnevezést is, de az – annyi más magyar szóval együtt – feledésbe merült az erősen erodált, haldokló dialektusban. Biztosan tudjuk Csobotár András elmondása alapján, hogy ő román dudások által használt dudáról mintázta hangszereit, ő is kizárólag a csimpoly elnevezést használja és ismeri. Ezzel szemben a külsőrekecsini és nagypataki kettős sípszárú dudák közelebb állnak a magyar dudákhoz, és a helyiek sípnak és csimpolynak egyaránt nevezik a hangszert.

Érdekes gondolatot ébreszt a kettős sípszárú csángó duda és a sokác dudák tipológiai hasonlósága. Mint tudjuk, a magyar dudák sípszárán gyakoribb a csont- vagy réztölcsér, de előfordul facsőtoldalék vagy fatölcsér is (Manga 1986: 159, valamint Éri Péter szíves közlése). Gyakori viszont a felfelé kunkorodó fatölcsér a sokác dudákon (Manga 1968: 163). Ezen kívül jellemző a Mohács környéki sokác dudákra a hengeresen kiképzett kettős, bolhalyuk nélküli sípszár is. Ezeknek sincs kecske-, kos- vagy emberfeje, a sípszárat tartó tőke egyszerű hengeres forma. Hasonló hangszert (a moldvai kettős sípszárhoz hasonlóan jobb oldali dallamsípszárral) mutat be Kodály (1973: 85 és III. tábla) Somogyból, bár ennek nem felfelé görbülő, hanem egyenes fatölcsére van. Nem tudjuk a pontos származását, de Kodály valószínűsíti, hogy horvát lehetett. Mindezek emlékeztetnek a moldvai csángó dudára, azzal a különbséggel, hogy a sokác dudákon nincs hátsó lyuk (Manga 1968: 178). Azért érdekes ez a hasonlóság, mert voltak nyelvészek (Karácsonyi 1914, Losonczi 1915: 15) akik a csángóság sziszegő nyelvjárását a Szlavóniából (azaz a horvátországi Tótországból – amit a *Túl a vizen Tótországban* kezdetű népdalok sora említ) Moldvába menekülő husziták hatásával magyarázza. (Valószínűbb, hogy a csángóság selypítős „sziszegő" nyelvjárása, a kis-oláhországi (Szerémség), szlavóniai és Király-hágó vidéki nyelvjárások egymástól függetlenül egy ómagyar lágy „s" hangot őriztek meg egymástól függetlenül (Lükő 1936/2002: 58–59). A szlavóniai husziták kivándorlásáról Tóth Szabó Pál (1917: 151, 161, 290) szolgáltat fontos adatokat. Zöld Péter az általa meglátogatott csöbörcsöki magyarokat tartja Szlavóniából menekült magyar husziták-nak. Való igaz, hogy a szlavóniai szigetmagyarság falvai közül Szent László

faluban a csángókhoz hasonlóan selypítő magyarokkal készítettem felvételeket 1978-ban (StGy_Kz_44, 45, 46, 1978). Természetesen a moldvai kettős sípszárú „síp” és a Mohács környéki sokácok kettős sípszárú dudája közötti rokonság csak bizonyítatlan feltevésként merül föl bennem, és a rendelkezésünkre álló adatok alapján nem állíthatom bizonyossággal, hogy a csángók „sípja” a szlavóniai husziták által került volna Moldvába. Mindazonáltal talán érdemes lenne alaposabban megvizsgálni a kérdést elsősorban az említett történelmi tények és a nyelvjárásbeli közös vonások hátterében. Alapvető kérdés, hogy létezik-e kettős sípszárú dudaábrázolás a huszita korból vagy annál korábbi időkből.

Óvatosságra int a kérdés vizsgálatában az a tény, hogy Alexandru román kutató szerint románoknál is előfordul a kettős sípszár két változata. Az egyik változat (Olténiában, Bánáton és Bukovinában) dallamsípszárán elöl öt lyuk található, rajta a szeptima és az oktáv nem szólal meg, mert hátul nincs lyuk, és a kotrasípszáron a tonika és az alsó kvart szólal meg. A másikon (Hunyad megye) is ilyen a kontra, de a sípszáron elöl hat, öt nagy és egy kicsi, hátul pedig egy lyuk található (Alexandrut idézi Manga 1962: 178). Manga is a sokác duda változatának tartja az előbbi típust. A moldvai csángó kettős sípszárú duda tehát a két típus között foglal helyet (csak öt lyuk elöl, de hátul is található lyuk).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

2. táblázat. *A moldvai csángó dudások és magyar falvakban élő román dudások hangszereinek típusai*

Etnikai csoport	***Név***	***Falu neve***	***Sípszár***	***Bordó***	***Kontra***	***Fatölcsér vagy pipa***	***Bőr***	***Nádsípok***	***Díszítés***
Vegyes déli és székelyes csángó	Mesterke Gergely*	Külsőrekecsin, Dumbrovény	kétsípos, dupla, felül öt, alul egy dallamlyuk	kéttagú, az alsó kónuszosan illeszkedik a felsőbe	baloldalt	oldalról lapított hangolócsappal	kecske	vajban „megpergelte”	ólomöntéses
	Dodán Péter, Bezsán János, Kancsal János, Bocskoros János, Kotyorka Antal *Pop Ferenc, Benke Mihály*	*Klézse*	*kétsípos, dupla, felül öt, alul egy dallamlyuk; Kotyorkának volt egysípos dudája is* *egysípos sípszár*	*kéttagú, az alsó kónuszosan illeszkedik a felsőbe*	*?* **	*oldalról lapított, hangolócsappal* *nem volt tölcsére*	*kecske* *Benke Mihályén a szőr kifelé*	*?*	*?* *díszítetlen*
	Szakács	*Bukila*	*kétsípos, dupla, felül öt, alul egy dallamlyuk*	*kéttagú, az alsó kónuszosan illeszkedik a felsőbe*	*?*	*oldalról lapított, hangolócsappal*	*kecske*	*?*	*?*
Déli csángók	Duma (Porondi) János	Nagypatak	kétsípos, dupla, felül hat, alul egy dallamlyuk	kéttagú, az alsó kónuszosan illeszkedik a felsőbe	baloldalt	oldalról lapított, hangolócsappal	kecske	nem pergelte	esztergált és faragott díszítés
	Palack Antal (azonos Duma (Porondi) János hangszerével)	Nagypatak	kétsípos, dupla, felül hat, alul egy dallamlyuk	kéttagú, az alsó kónuszosan illeszkedik a felsőbe	baloldalt	oldalról lapított, hangolócsappal	kecske	nem pergelte	esztergált és faragott díszítés
	Duma (Porondi) János fivére, Duma Márton	*Nagypatak*	*kétsípos, dupla, felül hat, alul egy dallamlyuk*	*kéttagú, az alsó kónuszosan illeszkedik a felsőbe*	*?*	*oldalról lapított, hangolócsappal*	*kecske*	*?*	*?*

* Azokat a dudásokat, és dudájuk adatait, akikkel még életükben találkoztam, álló betűkkel szedtük, akiknek már csak emlékét találtam, de volt némi adat a hangszerükről, dőlt betűkkel. A dőlt betűs szedés tehát egyúttal az adatok bizonytalanabb voltára utal.

** A ? az adat hiányát jelzi.

Etnikai csoport	Név	Falu neve	Sípszár	Bordó	Kontra	Fatölcsér vagy pipa	Bőr	Nádsípok	Díszítés
	Duma (Porondi) János sógora, Molnár János	*Nagypatak*	*kétsípos, dupla, felül hat, alul egy dallamlyuk*	*két tagú, az alsó kónuszosan illeszkedik a felsőbe*	*?*	*oldalról lapított hangolócsappal*	*kecske*	*?*	*?*
	id. Zsitár (Csurárka) Márton	*Nagypatak*	*kétsípos, dupla, felül hat, alul egy dallamlyuk*	*kéttagú, az alsó kónuszosan illeszkedik a felsőbe*	*baloldalt*	*oldalról lapított, hangolócsappal*	*kecske*	*nem pergelte*	*? a bőrre varrott vagy szőtt kendőt tett*
Székelyes csángók Bákó közelében	*Zsiga György*	*Csík*	*egysípos, összesen 3(!) lyuk*	*?*	*?*	*?*	*kecske*	*?*	*?*
	Bálint Illés	Csík	*egysípos, összesen 3(!) lyuk (Zsiga György hangszerét használta)*	*?*	*?*	*?*	*kecske*	*?*	*?*
	Demeter Gergely vagy Csonka Demeter	*Esztufuj vagy Nádasfalu*	*kétsípos sípszár*	*?*	*?*	*?*	*kecske*	*?*	*?*
Északi csángók, Vráncsa megye	Dima Mihály	Ploszkucén	Egysípos, szimpla, felül hat egyméretű, alul nincs lyuk	kéttagú	nincs	egybefaragott pipája volt	kecske, barnára színezett, a többinél alaposabban kikészített	nem pergelte	egyszerű faragott díszítés
	Minuc Péter	Ploszkucén	egysípos, szimpla, felül hat egyméretű, alul nincs lyuk	kéttagú	nincs	nem volt sem tölcsére, sem pipája	kecske	nem pergelte	?
	id. Dima György (Dima Mihály apja)		*egysípos, szimpla, felül hat egyméretű, alul nincs lyuk*	*kéttagú*	*nincs*	*nem volt sem tölcsére, sem pipája*	*kecske*	*nem pergelte*	*egyszerű faragott díszítés*
	Minuc György, (Minuc Péter apja)	*Ploszkucén*	*egysípos, szimpla, felül hat egyméretű, alul nincs lyuk*	*kéttagú*	*nincs*	*nem volt sem tölcsére, sem pipája*	*kecske*	*nem pergelte*	*?*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Etnikai csoport	Név	Falu neve	Sípszár	Bordó	Kontra	Fatölcsér vagy pipa	Bőr	Nádsípok	Díszítés
	Bácsu Péter (Minuc Péter sógora)	*Ploszkucén*	*egysípos, szimpla, felül hat egyméretű, alul nincs lyuk*	*kéttagú*	*nincs*		*kecske*	*?*	*?*
Székelyes csángó, aki románoktól vette át a dudálást	Csobotár András	Vizánta	egysípos, szimpla felül hét, alul egy lyuk	bodzacső, kéttagú	nincs	kicsi, egybefaragott pipa	kecske	nem pergelte, de hideg olajban megmártotta	díszítetlen, régi dudáján színes bojtok voltak
Magyar falvakban lakó románok, Vráncsa megye	Petru Ghiurca	Trunk	egysípos, szimpla felül hat egyméretű, alul nincs lyuk	kéttagú felül fa, alul eternit cső	nincs	nincs tölcsére, sem pipája	kecske. buzadercé-ben (korpa) puhítva	nem pergelte	minden díszítés nélküli (később ragasztó-szalaggal „díszítette" ki)
Erdély	Nicolae Mircea	Zabolafelszeg	egysípos, szimpla, felül hat azonos dallamlyuk és egy kisebb bolhalyuk, alul egy lyuk	kéttagú, fa	nincs	nincs tölcsére, egybefaragott pipája van	kecske	nem pergelte	igényes kézi faragással díszített faalkatrészek, a bőrt népi szőttessel vonta be
	Gheorghe Mariş	Borbát	egysípos, szimpla, felül nyolc lyuk, a legfelső és legalsó kisebb, alul egy lyuk	kéttagú, fa	nincs	nincs tölcsére, egybefaragott kettős pipája van	kecske	nem pergelte	igényes kézi faragással díszített faalkatrészek, a bőrt népi szőttessel vonta be
	Gheorghe Neagu	Frigurás	egysípos, szimpla, felül nyolc lyuk, a legfelső és legalsó kisebb, alul egy lyuk	kéttagú, fa	nincs	nincs tölcsére, egybefaragott pipája volt	kecske	nem pergelte	egyszerű kivitelezésű